

सर्वोच्च अदालत, संवैधानिक इजलास
सम्माननीय प्रधान न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री वैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र

आदेश

०६९-WS-००७७

मुद्दा : उत्प्रेषण, परमादेश।

कास्की जिल्ला, ढिकुर पोखरी गा.वि.स. वडा नं. २, घर भई हाल जिल्ला स्वास्थ्य
कार्यालय तनहुँमा राजपत्राङ्कीत तृतीय श्रेणी तथ्यांक अधिकृत पदमा कार्यरत
भरतबहादुर कुँवर-----१
तनहुँ जिल्ला, बसन्तपुर गा.वि.स. वडा नं. ३ घर भई हाल जिल्ला स्वास्थ्य
कार्यालय, तनहुँमा अधिकृत छैठौँ तह, सि.अ.हे.व. पदमा कार्यरत दिनेश पण्डित--१
बाग्लुङ्ग जिल्ला, हरिचौर गा.वि.स. वडा नं. ३, घर भई हाल पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय
अस्पताल पोखरामा अधिकृत सातौँ तह, मेडिकल रेकर्ड अधिकृत पदमा कार्यरत
डिलबहादुर श्रीस-----१
कास्की जिल्ला, पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं. ७ घर भई हाल जिल्ला
जनस्वास्थ्य कार्यालय कास्कीमा अधिकृत छैठौँ तह, क्षय-कुष्ठ निरीक्षक पदमा
कार्यरत बसन्तनाथ भट्टराई-----१
कास्की जिल्ला, पोखरा उपमहानगरपालिका वडा नं. ८ घर भई हाल पश्चिमाञ्चल
क्षेत्रीय अस्पताल पोखरा कास्कीमा अधिकृत सातौँ तह, मेडिकल रेकर्ड अधिकृत
पदमा कार्यरत बासुदेव बराल-----१

निवेदक

विरुद्ध

| | |
|--|---|
| नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार----- | १ |
| नेपाल सरकार, कानून, न्याय, संविधान सभा तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं----- | १ |
| नेपाल सरकार, सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौं----- | १ |
| नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं----- | १ |
| निजामती किताबखाना, हरिहरभवन, ललितपुर----- | १ |

विपक्षी

तत्कालिन नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

हामी निवेदकसमेतले स्थायी नियुक्ति पाउनुभन्दा अगाडि गरेको अस्थायी र स्थायी विकासतर्फको सेवा अवधि जोडी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३७ तथा दफा ३९ बमोजिम निवृत्तिभरण तथा उपदान पाउनुपर्नेमा हामी निवेदक स्थायी हुनुभन्दा अगाडि प्रदान गरेको सेवा अवधिलाई वेवास्ता गरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश २०६९ को दफा ९ मा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७(क) ले महिला निजामती कर्मचारीका लागि मात्र विकासतर्फको पदमा निरन्तर रूपमा गरेको सेवा अवधि जोडाउन निवेदन दिएमा त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तिभरण तथा उपदान प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गरिनेछ भनी उल्लेख गरिएको छ। उक्त निजामती सेवा ऐन २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७(क) का व्यवस्थाहरूले विकासतर्फ कार्यरत समान हैसियतका कर्मचारीहरूबीच भेदभाव गरी नेपालको अन्तरिम संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिएका मौलिक हक तथा संविधान प्रदत्त हकाधिकारमाथि अनुचित बन्देज लगाउने भएकाले सो अध्यादेशका उल्लिखित व्यवस्थाहरू अमान्य तथा बदर घोषित गरी पाउनका लागि हामी निवेदकहरूको सार्थक सरोकार र सम्बन्ध रहन्छ। संविधानसँग बाझिएको सो निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७(क) का व्यवस्थाहरू नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा ३२ तथा १०७(१) बमोजिम प्रारम्भ भएका मितिदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरी हामी निवेदक समेतको स्थायी नियुक्ति लिनुभन्दा अघि

विकासतर्फको पदमा गरेको सेवा अवधि जोडी त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तिभरण र उपदानको प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गर्ने गरी निजामती सेवा ऐनमा उचित कानूनी व्यवस्था गर्नु गराउनु भनी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२) बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा परमादेश लगायत उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरी पाउँन देहायनुसारको निवेदन गर्दछौं ।

रिट निवेदक मध्येको म भरतबहादुर कुँवर मिति २०३४।१२।२१ गतेदेखि हालसम्म निजामती सेवामा अनवरत रूपमा कार्यरत छु। रिट निवेदकमध्येको म दिनेश पण्डित मिति २०४२।१।२६ देखि, रिट निवेदक म डिलबहादुर श्रीस मिति २०३३।४।१ देखि, रिट निवेदक म बसन्तनाथ भट्टराई मिति २०४१।९।१० देखि र रिट निवेदक म बासुदेव बराल मिति २०४०।९।१० देखि हालसम्म स्वास्थ्य सेवामा निरन्तर कार्यरत रहेका छौं। नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ आउनुभन्दा अगाडि हामी निवेदक मध्येका भरतबहादुर कुँवर बाहेकका निवेदक निजामती सेवा ऐनद्वारा नै प्रशासित थियौं। नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ८६ख मा यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि निजामती सेवा ऐन, २०४९ बमोजिम निजामती कर्मचारीलाई उपदान तथा निवृत्तिभरण सम्बन्धमा यस ऐनमा लेखिएभन्दा बढी सुविधा पाउने गरी व्यवस्था भएकोमा त्यस्तो व्यवस्था स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीलाई लागु हुने व्यवस्था छ। यसर्थ रिट निवेदकमध्येको निजामती कर्मचारी भरतबहादुर कुँवर बाहेकका अन्य हामी स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीको समेत निजामती ऐनमा भए गरिएका उपदान तथा निवृत्तिभरणका सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सरोकार र सम्बन्ध रहन्छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १ मा यो संविधान मुल कानून हो। यस संविधानसँग बाझिने कानून अमान्य हुने व्यवस्था छ। धारा १२(३)(च) मा प्रत्येक नागरिकलाई कुनै पेशा, रोजगार गर्ने हकको व्यवस्था छ। धारा १३ मा सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुनेछन। कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट बन्चित गरिने छैन भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। धारा १८(१) मा रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षाको हक हुने व्यवस्था छ। धारा ३०(१) मा प्रत्येक कर्मचारीलाई उचित श्रम अभ्यासको हक हुने व्यवस्था छ। निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७(क) का व्यवस्थाहरू केवल भरतबहादुर कुँवरसमेत विरूद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को पृष्ठ ३

महिलाको हकमा मात्र भएका व्यवस्थाहरूले उल्लिखित संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिएका मौलिक हकमाथि प्रत्यक्ष आघात पुऱ्याएको छ।

मानवअधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, १९४८ का धारा ७ मा सबै व्यक्तिहरू कानूनको दृष्टिमा समान र कुनैपनि भेदभाव विना कानूनको समान संरक्षणका हकदार छन। सबै व्यक्तिलाई यस घोषणापत्रको उल्लंघन गरी गरिएको कुनैपनि प्रकारको भेदभाव विरुद्ध वा त्यस्तो भेदभावको दूरुत्साहन विरुद्ध समान संरक्षण पाउने अधिकार हुनेछ।

नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिज्ञापत्र १९६६ को धारा २६ मा सबै व्यक्तिहरू कानूनको दृष्टिमा समान छन र कुनैपनि भेदभाव विना कानूनको समान संरक्षणका हकदार छन। यस सम्बन्धमा कानूनले कुनैपनि भेदभावलाई निषेध गर्ने र सबै व्यक्तिहरूलाई जाती, वर्ण, लिंग, धर्म, राजनीतिक वा अन्य विचार, राष्ट्रिय वा सामाजिक उत्पत्ति, सम्पत्ति, जन्म वा अन्य हैसियतका आधारमा हुने कुनैपनि भेदभाव विरुद्ध समान तथा प्रभावकारी संरक्षणको प्रत्याभूति दिईनेछ।

कानूनको दृष्टिमा समान भन्नाले सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान रहने, कानून भन्दा माथि कोही नरहने, कसैलाई विशेष सुविधा प्रदान नहुने र सबैलाई समान व्यवहार गरिने कुराहरू बुझनुपर्ने हुन्छ भनी ने.का.प. २०६१, अंक ११, नि.नं. ७४५८, पृ. १४१२ मा सर्वोच्च अदालतको विशेष इजलासबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको छ। समानहरूका बीच समानता कायम गर्ने क्रममा कानूनको प्रयोग गर्दा असमान व्यवहार प्रयोग गर्न नहुने भनी ने.का.प. २०६८, अंक १, नि.नं. ८५४९, पृ. १७४ मा पनि सर्वोच्च अदालतले सिद्धान्त प्रतिपादन गरेको अवस्था छ।

तसर्थ निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको ३७ पछि थपिएको दफा ३७(क) का व्यवस्थाहरू नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १, १२(३)(च), १३, १८(१), ३०(१), सँग बाझिएको हुँदा अन्तरिम संविधानको धारा ३२ तथा १०७(१) बमोजिम सो निजामती सेवा ऐनलाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेशका उल्लिखित व्यवस्थाहरू प्रारम्भ भएका मितिदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरी राष्ट्रसेवक कर्मचारीले स्थायी नियुक्ति लिनुभन्दा अघि विकासतर्फको पदमा गरेको सेवा अवधि जोडी त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तिभरण र उपदानको प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गर्ने गरी विकासतर्फका समान हैसियतका भरतबहादुर कुँवरसमेत विरुद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को

कर्मचारीहरूकाबीचमा समान कानूनी संरक्षण रहने गरी निजामती सेवा ऐनमा उचित कानूनी व्यवस्था गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेश लगायत जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन पत्र।

यसमा के कसो भएको हो? निवेदकको माग बमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्याद बाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय मार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियम बमोजिम गरी पेश गर्नु। साथै प्रस्तुत रिटमा निवेदकले दावी लिएको विषय यस अदालतमा विचाराधीन निवेदक धनेश्वर पौडेल विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबार, काठमाडौं समेत भएको रिट नं. ०६९-WO-००७२ को रिट निवेदनसँग सम्बन्धित देखिएकाले उक्त रिट निवेदनसँग साथै राखी नियम बमोजिम गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।३।४ को आदेश।

निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १२३ को उपनियम १ (क), मा पहिले निजामती सेवाको साधारण तर्फको पदमा एक वर्षभन्दा बढी गरेको अस्थायी सेवा जेष्ठता प्रयोजनका लागि सोही नियमावलीको नियम १२३ को उपनियम (३) को म्यादभित्र सेवा अवधि जोडाई सकेको हुनुपर्ने छ। सोही नियमावलीको नियम १२३ को उपनियम १(ख) मा निवृत्तभरणको प्रयोजनको निमित्त पहिले सरकारी सेवा वा पदमा स्थायी नियुक्त भई गरेको सेवा अवधि र विकास तर्फको पदमा मिति २०२६।८।११ भन्दा पहिले नियुक्ति भई त्यस्तो पदमा गरेको सेवालार्ई अविच्छिन्न राखी स्थायी सेवामा आएका निजामती कर्मचारीको उक्त सेवा अवधि निवृत्तभरण प्रयोजनको लागि उक्त नियमावलीको नियम १२३ को उपनियम (३) को म्याद भित्र सेवा अवधि जोडाई सकेको हुनु पर्ने छ। उक्त अवधिभित्र सेवा अवधि नजोडाएमा त्यस्तो सेवा अवधि पछि जोडिने छैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ।

रिट निवेदक समेतको पहिलेको अस्थायी सेवालार्ई नि.से.नि. ०५० को नियम १२३ को उपनियम १(ख) बमोजिम निवृत्तभरण प्रयोजनको लागि गणना गर्न मिल्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिँदैन। रिट निवेदक समेतले यस विभागलाई लगाउनु भएको आरोप निराधार भएकोले उक्त रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने निजामती किताबखानाको लिखित जवाफ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ मा समानताको हक सम्बन्धी व्यवस्था गरी सो धाराको उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा तर महिला, दलित, आदिवासी, जनजाती, मधेशी वा किसान, मजदूर वा आर्थिक सामाजिक वा साँस्कृतिक दृष्टिले पिछ्छिएको वर्ग वा बालक, वृद्ध तथा अपाङ्ग वा शारीरिक वा मानसिक रूपले अशक्त व्यक्तिको संरक्षण सशक्तिकरण वा विकास लागि कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गर्न रोक लगाएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था गरेको छ। निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधनबाट उक्त ऐनको दफा ७ को उपदफा (१४) मा यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै पदको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता पूरा गरी यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी निकायबाट सञ्चालित महिला विकास कार्यक्रमको स्थायी पदमा कार्यरत कम्तीमा पाँच वर्ष अस्थायी सेवा गरेका महिला उम्मेदवारलाई मात्र यो दफा प्रारम्भ भएपछि एकपटकका लागि तोकिएको पदमा लोक सेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा लिई स्थायी नियुक्ति गर्न सकिनेछ भनी कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गरेको र हाल उक्त ऐनको तेस्रो संशोधन अध्यादेशबाट उक्त ऐनको दफा ३७ पछि दफा ३७क थप गरी उक्त दफामा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ७ को उपदफा १४ बमोजिम स्थायी नियुक्ति पाएको निजामती कर्मचारीले यो दफा प्रारम्भ भएको मितिले साठी दिनभित्र निजले निजामती सेवाको स्थायी नियुक्ति लिनुभन्दा अघि गरेको सेवा अवधि जोडाउन निवेदन दिएमा त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तिभरण वा उपदानको प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गरिनेछ भनी कानूनीद्वारा नै विशेष व्यवस्था गरेको पाइन्छ।

यसरी संविधानद्वारा प्रत्याभूत गरिए बमोजिम राज्यले निजाती सेवा ऐनमा विशेष व्यवस्था गरिएका अन्य उदाहरणहरु समेत रहे भएको साथै कानूनद्वारा विशेष व्यवस्था गरिएको उक्त दफा ३७क को व्यवस्था संविधान सम्मत भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेजभागी हुँदा खारेज गरी पाउँ भन्ने सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०६९ बमोजिम निजामती कर्मचारी प्रशासन, व्यवस्थापन तथा अभिलेख सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्यांकन सम्बन्धी विषय यस मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रभित्रको विषय नभएको र रिट निवेदकले यस मन्त्रालयको के कस्तो काम कारवाहीले रिट निवेदकको भरतबहादुर कुँवरसमेत विरूद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२ को उपधारा (३) को खण्ड (च), धारा १३, धारा १८ को उपधारा (१), धारा ३० को उपधारा (१) द्वारा प्रदत्त मौलिक हक अधिकारमा आघात पुगेको हो सो कुरा निवेदनमा स्पष्ट उल्लेख गर्न नसक्नु भएको हुँदा यस मन्त्रालयलाई समेत विपक्षी बनाई दायर गरिएको रिट निवेदन निरर्थक छ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१४) मा यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि कुनै पदको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता पूरा गरी यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी निकायबाट सञ्चालित महिला विकास कार्यक्रमको स्थायी पदमा कार्यरत कम्तीमा पाँच वर्ष अस्थायी सेवा गरेका महिला उम्मेदवारलाई मात्र यो दफा प्रारम्भ भएपछि एकपटकका लागि तोकिएको पदमा लोक सेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परिक्षा लिई स्थायी नियुक्ति गर्न सकिनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ। निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७क मा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि दफा ७ को उपदफा (१४) बमोजिम स्थायी नियुक्ति पाएको निजामती कर्मचारीले यो दफा प्रारम्भ भएको मितिले साठी दिनभित्र निजले निजामती सेवाको स्थायी नियुक्ति लिनुभन्दा अघि गरेको विकासतर्फको पदमा निरन्तर रूपमा गरेको सेवा अवधि जोडाउन निवेदन दिएमा त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तभरण वा उपदानको प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गरिनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्थाले नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांश बमोजिम महिलाहरूको संरक्षण सशक्तिकरण वा विकासको लागि विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम गरिएको हुँदा निवेदन माग बमोजिम निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश, २०६९ को दफा ९ मा मूल ऐनको दफा ३७ पछि थपिएको दफा ३७क संविधान प्रतिकूल नहुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने कानून न्याय संविधान सभा तथा संसदीय मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

रिट निवेदक मध्येका भरतबहादुर कुँवर बाहेक अन्य व्यक्तिहरू हाल स्वास्थ्य सेवा अन्तर्गत विभिन्न तहमा कार्यरत कर्मचारी हुनु हुँदो रहेछ। निजामती सेवाका कर्मचारीहरूको हकमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ एवं नियमावली, २०५० तथा स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीहरूको हकमा नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ र सो को नियमावली २०५५ लागू भरतबहादुर कुँवरसमेत विरूद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को

हुने तथ्यमा कुनै विवाद रहेन। जहाँसम्म रिट निवेदकहरुले नेपाल स्वास्थ्य सेवामा स्थायी नियुक्ति पाउनु पूर्व स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित विभिन्न कार्यक्रमका विभिन्न पदमा र स्थायी सेवा गरेको अवधि हालको सेवा अवधिमा जोडी निवृत्तभरण तथा उपदान पाउनुपर्ने माग दावी गर्नु भएको छ, सो विषय सेवासँग सम्बन्धित प्रचलित कानून बमोजिम मात्र हुने हो। यस सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था हेर्दा नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम ११९ को उपनियम (१) को खण्ड (ख) मा निवृत्तिभरण प्रयोजनको निमित्त विकास वा अस्थायी तर्फको पदमा मिति २०२६।८।११ भन्दा पहिले नियुक्त भई त्यस्तो पदमा गरेको सेवालाई अविच्छिन्न राखी स्थायी सेवामा आएका कर्मचारीले विकास तथा अस्थायी तर्फको पदमा गरेको सेवा अवधि गणना गर्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ। नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा ८६ख मा निजामती सेवा ऐन २०४९ बमोजिम निजामती कर्मचारीलाई तबल, भत्ता, विदा उपदान तथा निवृत्तभरणका सम्बन्धमा यस ऐनमा लेखिए भन्दा बढी सुविधा पाउने व्यवस्था भए स्वास्थ्य सेवाका कर्मचारीलाई समेत सो व्यवस्था लागु हुने व्यवस्था रहेको भएता पनि नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली, २०५५ को नियम १२९(२)(ख) को व्यवस्था र निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १२३ को उपनियम (१) को खण्ड (ख) को व्यवस्था तुलना गरी हेर्दा निजामती सेवा नियमावलीको उक्त व्यवस्थामा केवल विकासतर्फको पदमा काम गरेको अवधि मात्र निवृत्तभरण प्रयोजनको लागि गणना हुने व्यवस्था रहेकोमा स्वास्थ्य सेवा नियमावलीमा विकास तर्फको मात्र नभै अस्थायी अवधि समेत गणना गर्ने गरी व्यवस्था भएको देखिँदा स्वास्थ्य सेवा नियमावलीको व्यवस्था नै अझ बढी फराकिलो देखिँदा रिट निवेदकले लिएको मागदावी युक्तिसंगत देखिँदैन। जहाँसम्म रिट निवेदकको कथन छ, निजहरुको सेवा नेपाल स्वास्थ्य सेवा नियमावली २०५५ को नियम ११९ को उपनियम (१) को खण्ड (ख) बमोजिम नभएको अवस्थामा निवृत्तभरण प्रयोजनको लागि गणना हुन नसक्ने हुँदा मागदावी औचित्यहिन छ, रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

निजामती सेवा ऐन, २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश (यसपछि अध्यादेश भनिएको) को दफा ३७क सम्बन्धी दावी सम्बन्धमा हेर्दा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि दफा ७ को उपदफा (१४) बमोजिम स्थायी नियुक्ति पाएको निजामती कर्मचारीले यो दफा प्रारम्भ भएको मितिले साठी दिनभित्र निजले निजामती सेवाको स्थायी भरतबहादुर कुँवरसमेत विरुद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को

नियुक्ति लिनुभन्दा अघि गरेका विकासतर्फको पदमा निरन्तर रुपमा गरेको सेवा अवधि जोडाउन निवेदन दिएमा त्यस्तो सेवा अवधिको शतप्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तभरण वा उपदानको प्रयोजनको लागि हालको सेवा अवधिमा गणना गरिनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। अध्यादेशको उक्त व्यवस्था निजामती सेवा ऐन, २०४९ (यसपछि ऐन भनिएको) को दफा ७ को उपदफा (१४) बमोजिम स्थायी नियुक्ति पाएका निजामती कर्मचारीका हकमा मात्र आकर्षित हुने देखिन्छ। ऐनको दफा ७ को उपदफा (१४) मा यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै पदको लागि आवश्यक न्यूनतम योग्यता पूरा गरी यो दफा प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी निकायबाट सञ्चालित महिला विकास कार्यक्रमको स्थायी पदमा कार्यरत कम्तीमा पाँच वर्ष अस्थायी सेवा गरेका महिला उम्मेदवारलाई मात्र यो दफा प्रारम्भ भएपछि एकपटकका लागि तोकिएको पदमा लोकसेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा लिई स्थायी नियुक्ति गर्न सकिनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ ले कानूनको दृष्टिमा समानता (Equality before the law) र कानूनको समान संरक्षण (Equal protection of the law) को सिद्धान्तलाई अंगिकार गरेको छ। रिट निवेदकले विकासतर्फ कार्यरत समान हैसियतका कर्मचारीबीच भेदभाव भएकोले ऐनको सो व्यवस्था असमान रहेको भन्ने दावीका सम्बन्धमा हेर्दा समानताको अवधारणा निरपेक्ष अवधारणा होइन। समानताको सिद्धान्तले समानताबीच समान र असमानताबीच असमान भन्ने जनाउँदछ। कुनै खास आवश्यकताको पूर्तिको लागि वा कुनै खास समस्याको समाधानको लागि कुनै विशेष कानूनी व्यवस्था गर्न विधायिका सक्षम हुन्छ र त्यस्तो गर्दा विधायिकाले त्यो कानून देशका नागरिकहरू मध्ये कसलाई लागु हुने र कसलाई लागु नहुने भनी छुट्टयाई नागरिक एवं कानूनको वर्गीकरण गर्न सक्तछ। नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा १३ को उपधारा (३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले दिएको अधिकार प्रयोग गरी राज्यले महिलाको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासको लागि कानूनद्वारा नै विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने हुँदा सोही उद्देश्य पूर्तिको लागि अध्यादेशको दफा ३७क को व्यवस्था गरेको हो। तसर्थ, विपक्षीले दावी लिनु भएको ऐनको दफा ७ को उपदफा १४ को कानूनी व्यवस्था संविधान तथा मानव अधिकारको विश्वव्यापी समानताको सिद्धान्त प्रतिकूल छैन। लामो समयसम्म महिला विकास कार्यक्रम तर्फका अस्थायी सेवा गरी ऐनको दफा ७ को उपदफा १४ बमोजिम स्थायी भएको निजामती कर्मचारी र विपक्षी भरतबहादुर कुँवरसमेत विरूद्ध मन्त्रिपरिषद, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषय: उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को

निवेदक कर्मचारी समान अवस्थाका निजामती कर्मचारी नहुँदा अध्यादेशको दफा ३७क को व्यवस्था विपक्षी निवेदकका हकमा समेत लागू हुनुपर्दछ भनी भन्ने भन्ने मिलेन।

अध्यादेशको सो व्यवस्थाले विपक्षीलाई संविधानले प्रदान गरेको समानताको हकमा कुनै आघात पुऱ्याएको पनि छैन। यसका साथै अध्यादेशले थप गरेको दफा ३७क को व्यवस्थाको लक्षित रूपमा निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७ को उपदफा (१४) बमोजिमको लोक सेवा आयोगबाट निर्धारित प्रतिस्पर्धात्मक परीक्षा उत्तिर्ण गरेका महिला कर्मचारीहरु रहेको हुँदा रिट निवेदक र उल्लिखित महिला कर्मचारीहरुको हैसियत समान होइन। यसका अतिरिक्त विकासतर्फ सेवा गरेका पुरुष कर्मचारीहरुको हकमा समेत निजामती सेवा नियमावली, २०५० को नियम १२३ को उपनियम २ को उपखण्ड (ख) बमोजिम मिति २०२६।८।११ भन्दा पहिले विकासतर्फको पदमा नियुक्ति भई त्यस्तो सेवामा गरेको सेवालाई अविच्छिन्न राखी स्थायी सेवामा आएका निजामती कर्मचारीहरुको त्यस्तो साधारण तथा विकासतर्फको पदमा स्थायी गरेको सेवा अवधि समेत निवृत्तिभरणको लागि जोडिने व्यवस्था गरेको देखिँदा पुरुष कर्मचारीलाई निवृत्तिभरणको प्रयोजनका लागि सेवा अवधि जोड्ने कार्यबाट वंचित गरिएको अवस्था रहेको छैन। निवृत्तिभरणको प्रयोजनको लागि पूर्व सेवा अवधि जोड्ने विषयमा के कस्तो नीतिगत शर्त तोक्ने भन्ने कुरा विधायिकाको बुद्धिमत्तता (Legislative wisdom) भित्र पर्ने हुँदा सो आधारमा गरिएको व्यवस्थालाई लिएर असंवैधानिकताको जिकिर लिन मिल्ने देखिएन। रिट निवेदकले दावी गरे झैं यो विषय संविधानको धारा १८ को रोजगारी तथा सामाजिक सुरक्षाको हक, धारा १२ को उपधारा (३) को खण्ड (च) को पेशा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रता, तथा धारा ३० को श्रम सम्बन्धी हकसँग सान्दर्भिक र सरोकार राख्ने विषय नभएको हुँदा उक्त धाराहरूसँग बाझिएको भनी काल्पनिक रूपमा दावी गर्न मिल्दैन। कुनै कानून संविधानसँग बाझिएको भनी जिकिर गर्ने पक्षले त्यसको वस्तुनिष्ठ आधार र कारणसहित पुष्टि गर्नुपर्दछ। अतः उपरोक्त आधार र कारण समेतबाट विपक्षीको माग बमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने होइन। रिट निवेदन खारेज गरी पाउँ भन्ने प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ।

यसमा जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय तनहुँमा राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणी तथ्याङ्क अधिकृत पदमा कार्यरत रहेकोमा मिति २०७१।३।१५ मा सेवाबाट अनिवार्य अवकाश भई आफ्नो हकको निवेदन दावी निस्प्रयोजन भएकोले मिति २०७१।९।२४ को पेशी तारेख खिची भरतबहादुर कुँवरसमेत विरुद्ध मन्त्रिपरिषद्, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत। विषयः उत्प्रेषण। ०६९-WO-००७७ को पृष्ठ १०

आफ्नो हकमा मुलुकी ऐन अदालती बस्तोबस्तको महलको ९२ नं. बमोजिम निवेदन फिर्ता गरिपाउँ भनी मिति २०७१।७।१७ मा निवेदन दिई सोही मितिमा निवेदन सनाखत समेत गरेको देखिँदा अन्य निवेदकहरूको हकमा दावी यथावत कायम राखी यी निवेदक भरतबहादुर कुँवरका हकमा सम्म निवेदन माग बमोजिम मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको ९२ नं. अनुसार निवेदन दावी फिर्ता गर्ने अनुमति दिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७१।७।२० को आदेश।

प्रस्तुत विषयमा पश्चिमाञ्चल क्षेत्रीय अस्पताल, पोखरामा अधिकृत सातौँ तह मेडिकल रेकर्ड अधिकृत पदमा कार्यरत रहेकोमा सेवाबाट मिति २०७२।१।१६ मा अनिवार्य अवकास भईसकेको कारण सम्बन्धित कार्यालयबाट अवकास पछि प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाहरू प्राप्त हुन नसकेको र आफ्नो हकमा मुद्दा निस्प्रयोजन भएको हुँदा मुलुकी ऐन अ.व. ९२ नं. बमोजिम रिट निवेदन फिर्ता पाउँ भनी निवेदकले मिति २०७२।२।५ मा निवेदन दिई सोही मितिमा निवेदन सनाखत समेत गरेको देखिँदा अन्य निवेदकहरूको हकमा दावी यथावत कायम राखी यी निवेदक डिलबहादुर श्रीसको हकमा सम्म निवेदन मागबमोजिम मुलुकी ऐन अ.व. ९२ नं. बमोजिम निवेदन दावी फिर्ता गर्न अनुमति दिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।२।१४ को आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेशी सुचीमा चढी पेश हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरू श्री टिकाराम भट्टराई र श्री मुकुन्दप्रसाद पौडेल विपक्षी नेपाल सरकार तर्फबाट उपस्थित विद्वान सह न्यायाधिवक्ता श्री सञ्जीवराज रेग्मी तथा प्रस्तुत रिट निवेदनमा सुनुवाईमा सामेल हुन अनुमति प्राप्त भएका राजु ढुंगाना समेतको तर्फबाट उपस्थित विद्वान बरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल तथा विद्वान अधिवक्ताहरू श्री रमणकुमार श्रेष्ठ, श्री चन्द्रमणी पौडेलले गर्नु भएको वहस समेत सुनियो। प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको माग बमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा यी रिट निवेदकहरू स्वास्थ्य सेवाको विभिन्न पदमा कार्यरत कर्मचारी रहेका र स्थायी नियुक्ति पाउनुभन्दा अगाडि गरेको अस्थायी, स्थायी र विकासतर्फको सेवा अवधि जोडी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ३७ तथा दफा ३९ बमोजिम निवृत्तिभरण तथा उपदान पाउनुपर्नेमा स्थायी हुनुभन्दा अधिको सेवा अवधिलाई वेवास्ता गरी

निजामती सेवा ऐन २०४९ लाई संशोधन गर्न बनेको अध्यादेश २०६९ बाट थप गरिएको दफा ३७(क) ले महिला निजामती कर्मचारीका लागि मात्र विकासतर्फको पदमा निरन्तर रूपमा गरेको सेवा अवधि जोडाउन निवेदन दिएमा सेवा अवधिको शत प्रतिशत सेवा अवधि निवृत्तिभरण तथा उपदान प्रयोजनका लागि हालको सेवामा गणना गरिने व्यवस्थाले समान हैसियतका कर्मचारीबीच विभेद गरेकाले बदर हुनुपर्ने माग दावी लिई यो रिट निवेदन दायर गरेको पाइन्छ।

प्रस्तुत रिट निवेदन मिति २०६९।१२।२९ मा जारी भएको निजामती सेवा (तेश्रो संशोधन) अध्यादेश, २०६९ लाई चुनौति दिई यस अदालतमा दायर भएको देखिन्छ। अध्यादेशबाट आएको उक्त व्यवस्थालाई निजामती सेवा ऐनमा नै समावेश एवं रूपान्तरण गरी हाल उक्त अध्यादेश अस्तित्वमा रहेको देखिँदैन। त्यसरी आएको अध्यादेशको व्यवस्थालाई ऐनकै रूपमा रूपान्तरित गरिएको उपर रिट निवेदकले पूरक निवेदन दिई चुनौति दिएको अवस्था पनि छैन। यसरी रिट निवेदकले अध्यादेशको वैधताको चुनौती दिएको भएपनि हाल सो अध्यादेश अस्तित्वमा नरहेको र उक्त व्यवस्था ऐनमा रूपान्तरण भएपछि चुनौति नगरिएकोले प्रस्तुत रिट निवेदनमा संवैधानिकताको प्रश्न उपर विचार गरी रहनु पर्ने अवस्था नदेखिएकोले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

प्रधान न्यायाधीश

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्यायाधीश

न्यायाधीश

न्यायाधीश

न्यायाधीश

इजलास अधिकृत:- विश्वनाथ भट्टराई

कम्प्युटर टाइप गर्ने:- विकेश गुरागाई

इति सम्बत् २०७२ साल माघ ७ गते रोज ५ शुभम्